

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عقاید خاصه شیعه

کرایش فقه و اصول

درس ۱

استاد: حجت الاسلام والمسلمین طبسی

آموزشیار: آقای کارگر

مقدمه:

آموزه‌ها و معارف روشن دین اسلام، پیوسته در آسمان اندیشه می‌تابد و جانهای تشنه معرفت را، از زلال معانی بلند خود، سیراب می‌سازد.

پرتو درخشش این معارف به گونه‌ای است که در عمق جان هر انسان روشن ضمیر و آزاده‌ای نفوذ می‌کند و وجدان هر فرد با انصاف و اندیشمندی آنرا می‌پذیرد.

آشنایی با اموری که موجب فهم عمیق و دقیق معارف اسلام می‌شود آثار تربیتی عظیمی در زندگی انسانها داشته و مانع پدیدآیی انحرافات فکری و کجرویها در دین می‌شود؛ از جمله این معارف مسئله توسل است که ریشه در آیات قرآن و احادیث و سیره مسلمین دارد و در طول تاریخ معرکه آراء و اقوال بوده است.

در این درس در پی تبیین این مسئله و ردّ سخن منکرین آن، به بررسی آیات و روایات دلالت‌کننده بر مشروعیت آن خواهیم پرداخت، آنگاه به نمونه‌هایی از سیره مسلمین در این باره اشاره خواهیم نمود.

محتوای آموزشی :

توسل در لغت به معنای تمسک جستن به وسیله‌ها^۱ برای نیل به مقصود بوده و در اصطلاح به معنای واسطه قرار دادن پیامبران، امامان، و صالحان به درگاه خداوند متعال آمده است.

در باب توسل نظریات گوناگونی مطرح شده است :

- عده‌ای قائل به جواز آن شده‌اند
- گروهی دیگر مطلقاً آنرا حرام انگاشته‌اند^۲
- و دسته سوم در مشروعیت آن تفصیل قائل شده‌اند

مشروعیت توسل را می‌توان در ۲ محور مورد بررسی قرار داد : ۱. از منظر قرآن کریم ۲. از منظر احادیث و روایات

۱. از منظر قرآن کریم

در قرآن کریم آیاتی چند را می‌توان برای مشروعیت توسل^۳ ذکر نمود. در سوره مائده می‌خوانیم :

^۱ وسیله و سبب برای تقرب بر دو قسم است :

۱. وسیله و اسباب طبیعی مانند غذا برای رفع گرسنگی و نردبان جهت رسیدن به پشت بام.
۲. وسیله و سبب الهی، این اسباب از آنجا که قابل کشف توسط علم و تجربه نیستند؛ لذا باید از طریق ماوراء طبیعت و ماده یعنی وحی، بیان انبیاء و اولیای الهی بدان رسید.

^۲ بیشتر بدانیم : منع از توسل از سوی طرفداران «ابن تیمیه» مطرح شده مثلاً «الْبانی» قائل است مسئله توسل از مسائل عقیدتی نمی‌باشد و نباید در اصول دین به آن پرداخت و محمد بن عبدالوهاب در کتاب «کشف الشبهات» ص ۶۰ «ذیل آیه «أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» گفته اگر توسط این آیه بخواهند بر شفاعت و توسل استدلال نمایند باید گفت در قلوب آنها زنگار ظلمت می‌باشد و محکومات را کنار گذاشته و به سمت متشابهات و قبول آن سیر می‌کنند به همین ترتیب «عبدالعزیز بن عبدالله بن باز» قبول توسل را برابر کفر دانسته است افکار «ابن تیمیه» توسط محمد بن عبدالوهاب بعنوان یک مکتب فکری پردازش گردید و سالها بعد توسط «آل مسعود» در منطقه عربستان مشروعیت سیاسی نیز پیدا کرد و سالها در حجاز این افکار حکومت نمود اساس فکر احمد بن عبدالحلیم بن تیمیه (ت ۶۶۱ م - ۷۲۸) بر ۶ امر استوار بوده است :

۱. خداوند در صفات خبریه به همان مفهوم لغوی باید توصیف شود مثلاً در «یدالله فوق ایدیهم» یعنی خداوند دستی دارد که برتر از دیگر دستان است.

۲. زیارت پیامبر حرام است چرا که موجب تخفیف مقام خداوند می‌شود و این یعنی شرک پس حرام است.

۳. توسل به پیامبر و انبیای الهی یعنی فراموش کردن قدرت لایزال الهی و این شرک و حرام است.

۴. دعا کردن و کمک طلبیدن از اولیای خداوند یعنی فراموش کردن خدا و این شرک است و حرام.

۵. بنا نمودن قبر بر مردگان و مرمت کردن آن یعنی مرده‌پرستی و این حرام و شرک است.

۶. بیشتر فضائل و مناقبی که در کتب تشیع و تسنن راجع به علی(ع) و اولاد(ع) او می‌باشد، جعلی است.

چنانچه بیان شد او از علمای سلف و قدیمی کلامی نمی‌باشد بلکه در قرن هفتم - هشتم می‌زیسته و بدعتی ایجاد کرده که مخالف منابع تشیع و تسنن می‌باشد؛ لذا اینکه بعضی او و عقیده‌اش را تازه و بدعتی ندانسته بلکه او را از متقدمین کلامی شمرده‌اند امری بسیار عجیب و جای تأمل خواهد داشت چرا که او سالها با گذشتگان فاصله دارد و در منابع گذشتگان اثری از این یاوه‌گویی‌ها دیده نمی‌شود.

^۳ بیشتر بدانیم : توسل به اجماع مسلمین دو گونه است «توسل مشروع»، «توسل غیرمشروع» هر چند در مصداق این دو گونه اختلاف وجود دارد لکن بالاجمال مسلمین قبول دارند وسیله قرار دادن چیزی که نزد خدا شأنی ندارد و احیاناً موجب شرک می‌شود توسل غیرمشروع است مثلاً

« يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ »^۱؛

« ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از خدا بترسید و برای تقرب به او وسیله‌ای بجویید.»

بنابراین آیه شریفه همه مسلمانان موظفند که برای تقرب به پیشگاه خداوند متعال وسیله‌ای یافته و به آن تمسک جویند و بدون آن، تقرب امکان ندارد.

در آیه دیگری در سوره نساء چنین آمده است: « وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا »^۲ « و اگر آنان که به خود ستم کرده بودند نزد تو می‌آمدند و از خدا آمرزش می‌خواستند و پیامبر نیز برای آنان طلب آمرزش می‌کرد به یقین خدا را توبه‌پذیر و مهربان می‌یافتند.

آیه سوم درباره فرزندان حضرت یعقوب (ع) است. که آنان پس از پشیمانی از عمل و کردارشان نزد آن حضرت آمدند که از خداوند و درخواست بخشش کند. حضرت یعقوب (ع) نیز این درخواست را پذیرفت و فرمود: به زودی برای شما از پروردگام آمرزش می‌خواهم. این مطلب در قرآن کریم چنین آمده است:

« يا أَبانا استغفر لنا ذنوبنا إنا كنا خاطئين * قال سوف أستغفر لكم ربِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ »^۳؛

« گفتند: پدر! از خدا آمرزش گناهان ما را بخواه که به راستی ما خطا کار بودیم. گفت: به زودی برای شما از پروردگام آمرزش می‌خواهم، به راستی که او آمرزنده و مهربان است.»

۲. توسل از منظر احادیث و روایات

در روایات فراوانی سخن از توسل به میان آمده است که به چند مورد اشاره می‌نماییم:

۱. توسل حضرت آدم (ع)

توسل به شیطان جهت آزادی از گناه و خلاصی از آن امری مکروه و حرام است توسل به امور مشروع مواردی دارد که بعضی تا ده مورد شمرده‌اند:

۱. توسل به اسماء و صفات الهی

۲. توسل به قرآن کریم

۳. توسل به اعمال صالح

۴. توسل به دعا نمودن برادر مؤمن

۵. توسل به دعا نمودن پیامبر در حیات برزخی ایشان

۶. توسل به دعا نمودن در زمان حیات ایشان

۷. توسل به حقی که صالحین نزد خداوند دارند

۸. توسل به انبیاء و صالحین

۹. توسل به پیامبر (ص)

۱۰. توسل به مقام پیامبر و منزلت ایشان نزد خداوند

(جعفر سبحانی، توسل، ص ۲۱-۱۱۶)

^۱ سوره مائده آیه ۳۵.

^۲ سوره نساء آیه ۶۴.

^۳ سوره یوسف: آیه ۹۷ و ۹۸.

جلال‌الدین سیوطی چنین نقل می‌کند: پیامبر اکرم(ص) فرمود: حضرت آدم(ع) به درگاه خداوند چنین توسل جست:

« اللهم انى أسئلك بحق محمد و آل محمد سبحانه لا إله إلا أنت ، عملت سوءاً ، و ظلمت نفسى ، فاغفر لى إنك أنت الغفور الرحيم . . . »^۱

« خدایا! از تو درخواست می‌کنم به حق محمد و آل محمد که تو پاک و منزهی و غیر از تو خدایی نیست. من کار ناشایست انجام دادم و به خود ستم کردم. پس مرا ببخش که تو مهربان و بخشنده‌ای.»

۲. پیش‌گویی و تأکید پیامبر اکرم(ص)

در روایت دیگری که از عایشه نقل شده به این مطلب اشاره شده است. عایشه گوید: پیامبر خدا(ص) درباره خوارج چنین فرمود:

« هم شرّ الخلق و الخليفة يقتلهم خير الخلق و الخليفة ، و أقربهم عند الله وسيلة » ؛

« خوارج بدترین خلائق هستند ، آنها را بهترین فرد از میان خلائق که نزدیک‌ترین وسیله به خداوند است ، خواهد کشت . »^۲

۳. دستور پیامبر اکرم(ص)

ابوهریره می‌گوید: پیامبر اکرم(ص) درباره حضرت آدم(ع) و توسل او چنین فرمود: خداوند متعال به آدم(ع) خطاب فرمود:

« يا آدم ! هؤلاء صفوتى . . . فإذا كان لك لى حاجة فبهؤلاء توسل » ؛

« ای آدم ! (اهل بیت پیامبر(ص)) برگزیدگان من هستند . . . هر وقت حاجتی داشتی این‌ها را واسطه قرار بده. »
پیامبر خدا(ص) در ادامه فرمود:

« نحن سفينة النجاة ، و من تعلّق بها نجا و من حاد عنها هلك . فمن كان له إلى الله حاجة فليسألنا أهل البيت » ؛

« ما کشتی نجات هستیم ، هر کس سوار این کشتی شود نجات خواهد یافت و هر کس سربچی نماید، هلاک خواهد شد. هر کسی حاجتی به سوی خداوند دارد باید ما اهل بیت را واسطه قرار دهد.»^۳

۴. تأکید حضرت فاطمه (س)

دخت گرامی پیامبر خدا(ص) حضرت زهرا(س) در خطبه خود می‌فرماید:

« و أحمد الله الذى بعظمته و نوره يبتغى من فى السماوات و الأرض ، إليه الوسيلة و نحن وسيلته فى خلقه » ؛

« تمامی آن چه در آسمان و زمین هستند برای تقرّب به خدا در پی وسیله‌اند و ما وسیله و واسطه خداوند در بین خلق او هستیم . »^۴

^۱ الدر المنثور: ج ۱، ص ۶۰.

^۲ شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید: ج ۲، ص ۲۶۷؛ مناقب ابن المغازلی: ص ۵۶، حدیث ۷۹.

^۳ فرائد السمطين: ج ۱، ص ۳۶، حدیث ۱.

^۴ شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید: ج ۱، ص ۲۱۱؛ بلاغات النساء بغدادی: ص ۱۴؛ السقیفه و فدک: ص ۱۰۱.

۵. توسل صحابه به قبر پیامبر خدا(ص)

عسقلانی در «فتح الباری» می نویسد :

به سند صحیح نقل شده که در زمان خلیفه دوم خشک سالی و قحطی شد . بلال بن حارث صحابی کنار قبر پیامبر خدا(ص) آمد و عرضه داشت : اُمّت تو نابود شدند . از خدای عالم ، باران رحمت طلب کن .

پیامبر خدا(ص) به خواب او آمد و فرمود : باران رحمت نازل خواهد شد . . .^۱

۶. توسل ابوالحسین فقیه شافعی^۲

حاکم نیشابوری می گوید : از ابوالحسین فقیه (متوفای ۳۸۴ هـ . ق) شنیدم که می گفت :

« ما عرض لی مهم من أمر الدین و الدنيا فقصدت قبرالرضا(ع) لتلك الحاجة و دعوت عند القبر إلی قضیت لی تلک الحاجة و فرّج الله عنّی ذلک المهمّ . . . و قد صارت إلیّ هذه العادة أن أخرج إلی ذلک المشهد فی جمیع ما يعرض لی ، فإنّه عندی مجرّب »^۳ ؛

« هر امر مهمی از امور دینی و دنیوی بر من عارض شد برای برآورده شدن آن به طرف قبر حضرت رضا(ع) رفتم و کنار آن قبر دست به دعا برداشتم آن حاجت برآورده شد و خداوند برای من گشایش در آن کار مهم پدید آورد . . این رفتار برای من یک عادت شد به گونه ای که در هر مشکلی به زیارت آن بارگاه می روم ؛ چرا که استجاب دعا در آن مکان برای من به تجربه ثابت گردید.»

۷. توسل ابوالحسین بن ابی بکر فقیه

حاکم نیشابوری می گوید : از ابوالحسن فقیه شنیدم که می گفت :

« قد أجاب الله لی فی کلّ دعوة دعوته بها عند مشهدالرضا(ع) حتّی إنی دعوت الله أن یرزقنی ولداً فرزقت ولداً بعد الإیاس منه » ؛

« هر دعا و درخواستی را که در جواز بارگاه حضرت رضا(ع) عرضه داشتم مستجاب شد تا جایی که دعا کردم که خداوند به من فرزندی عطا کند ، این دعا نیز - که در جواز قبر امام رضا(ع) عرضه داشتم - اجابت شد و خداوند پس از ناامیدی و یأس به من فرزندی عطا فرمود .»^۴

^۱ فتح الباری : ج ۲ ، ص ۴۱۲ .

^۲ ذهبی درباره شخصیت ابوالحسین می گوید :

او علامه و شیخ شافعی هاست و از کسانی است که بر طبق قواعد و مبانی شافعی فتوا می داد . به گفته حاکم نیشابوری - شاگرد او - این شخص در آشنایی با مذهب شافعی از همه آگاه تر بود که در سال ۳۸۴ هجری درگذشت . (سیر اعلام النبلاء : ج ۱۶ ، ص ۴۴۷)

^۳ فرائد السمطين : ج ۲ ، ص ۲۲۰ .

^۴ همان ج ۲ ، ص ۲۲۰ .

چکیده :

- توسل در لغت به معنای تمسک جستن به وسیله‌ها برای نیل به مقصود می‌باشد.
- توسل در اصطلاح به معنای واسطه قرار دادن پیامبران ، امامان ، و صالحان ، به درگاه خداوند متعال می‌باشد.
- در باب توسل ۳ نظریه مطرح شده است:
 - عده‌ای قائل به جواز شده‌اند.
 - گروهی دیگر مطلقاً آن را حرام انگاشته‌اند.
 - دسته سوم در مشروعیت آن قائل به تفصیل شده‌اند.
- مشروعیت توسل را می‌توان از منظر قرآن و احادیث مورد بررسی قرار داد.
- در قرآن کریم سه آیه ۳۵ سوره مائده ، ۶۴ سوره نساء و ۹۷ و ۹۸ سوره یوسف بر مشروعیت توسل دلالت می‌کند.
- در روایات اهل سنت موارد فراوانی یافت می‌شود که بر مشروعیت توسل دلالت می‌کنند ، به علاوه در کتب روایی و تاریخی آنها داستانهایی از توسل بزرگان اهل سنت به اهل بیت ذکر شده است.